

Zima je prolazila i on se mislima više nije vraćao u detinjstvo. Nije bilo onih ranih godina, tamo dole u ravnicama, sa drugim ljudima različitim od ovih koji ga okružuju. Niko iz sela nije podsećao na Adama, koji se veoma malo trudilo, ili se nikako i nije trudilo, da sebe poistoveti sa nekim drugim licem. Nikola, koji je još uvek tajanstveno iskršavao iz šume, ili Maksimilijan o kome su u poslednje vreme kružile priče da je pljunuo krv, tu, baš pred krcinom. Svi su pričali o tome sa neakvom grozom i ujedno sa zadovoljstvom. Kao da se u glasu ljudi koji pominjahu Maksa (Starac Adam ga nikada nije pomenulo) krilo pravo zadovoljstvo, zbog kažnjavanja kojim su ga izvrhili radi njegovog ponašanja u podrežju.

A Jelenu nije nikako video. Čudno je bilo tražiti Jelenu u svetu u kome sa plašio da izgovori njeno ime. Osećao je da bi ljubav prema njoj izrgavao ruglu.

Jednog dana dogodi se slučaj koji mu ponešto okbri iz podzrivih uzdahu kada bi se pomenulo ime Maksimilijanove kćeri. Madar Arči, koji je s vremena na vreme radio sa Jovanom i Adamom na građevinama slučajno pomenulo Maksa.

Jovan podiže glavu jer se u Arčijevom glasu osećala želja da mnogo više kaže. I zastao je malo. Kao da je želeo pojačati otkrivanje.

— Skoro će da umre od te svoje bolesti. Pijuje krv kao vodu da povrća. Svi se već čude kako je još živ. A Jelena se vratila iz planine.

Zar je ona u planini? pomisli Jovan i zagleda se u Arčijevo usko lice.

I ne izdrža.

— Zar Jelena nije kod Maksa?

Arči ga pogleda začudeno.

— Jelena?

— Pa da, rekao si da je u planini?

— A zar ti to nisi znao? — Zastade malo i zhrudao se nasmeja. — Ona je već treću godinu gore, kod Vasilija, onog šumara što dolazi dole u krcinu. Živi brate s njim. Ovak prokleti Maks, prodao ju je tom gadu.

— Prodao?

— Zato i crkava tako. A ona je ipak došla da vidi kad on umre.

— Kako je mogao da je proda?

— To je gad veći no što si ti i mislio.

— Ali ne razumem kako je mogao da je proda tom čoveku?

— Sasvim prosto, uhvatio ga Vasilije jednom u kradi drva. Kasnije se sasvim čudno sprijateljili. Poslao čoveka čerku da pomaže šumaru. I tako... bila je još dete.

U Jovanom se grlu završi pitanje. Jelene oči, prisutne u svakom kamenu, sasvim se proširile pred njim. A kosa koja joj je slučajno pala na čelo, malo izvijeno, ispučeno čelo, bila je puna inja. U nabubrelim usnama nazirao se Maksimilijanov pokret, trzaj. I nemoguće je, sasvim nemoguće da sa tih usana potebe Maksimilijanova psovka, psovka onog gadnog, podbulog čoveka, kojeg već odavno nije video i koji teži u svojoj postelji već više od dva meseca.

— Zar je udata za šumara?

— Vraga! žive, i dobro im je gore. A ona ti je, video si je kad dolazi, već sasvim žena.

Te večeri sedeo je sa starem u krcini. Starac je gledao u svoje ruke. Sasvim miran, disao je duboko. Napulju je čuvala košava. U krcini nije bilo više nikoga. Marija, krcinareva žena, opustila je svoj crni vunenii šal niz ramena i, raskopčane haljine na grudima, brisala stolove. Vrata se iznenada otvorise.

Nasred krcine, ljuljajući se, sasvim trezan, stajao je Maksimilijan.

— Piće, Marija! — viknu promuklo i pode.

Lice mu je bilo bledo i senke na njegovim obrazima držale su uzemirene i čudne. Spazi Jovana i Adama i pode ka njihovom stolu. Čudan je bio njegov osmeh. Kao kežanje. Spusti se na stoču kraj njih. Ruka mu je držala, a kada ju je podigao nekav mu se spusti do samog lakta. Blede, kao da je to samo nekakva kost. Skupljenih prstiju, Jovanu se učini da je od papira, i da će se zalpati na petrolejci.

— Vidim, ovde život traje! — nasmeje se svojim izmenjenim licem.

I nije to lice više bilo podbulu, niti se u očima videla ona krv u tankim žilicama, u beonjačama. Bile su to sada oči pomalo uncoverene i zaokružene patnjom.

Starac ga je mirno posmatrao.

Maks sede i nastavi starou polušapatom:

— Znaš, Adame, sećaš se kako je to nekada bilo... tu tajnu samo ja i ti znamo...

Marija donese čašicu rakije. On nervozno opti jedan gutljaj i izbrisa belim prstima uglove usana. Iskezi se ponovo u osmeh.

— Znaš... Adame, pobeo sam im... svi su sebi utvrdili da moram tamo umreti, kraj njih. A meni je sasvim svejedno.

Zastade malo. U očima mu se pojavise iskre, bio je to bes. Nastavio je promuklim i drhtavim šapatom. Jovana podiže jeza od izmenjenog glasa.

— Adame... — reče — to samo ti znaš, ja ću to odneti sa sobom... a tebi ostaje da je čuvaš... tu tajnu, snažno viknu — Ne da mislim, zaklinjem te! Ti si taj... ti si kriv!

— iznenada zamisle i zamislis se. Belim očima gledao je nekad u prazno, — Ako... ako upšte može biti neko krivac u svemu tom... u tom životu... Naped kašlja izobilji njegovo lice. Kao da je dobio plavu boju.

— Mrzin ih... — iznemoglim i tihim glasom promuća — Mrzin ih... —

Snažan nalet košave otvori vrata krcine i sneg polete unutra.

Marija pride vratima i zatvori ih. Po krcini se kolutoa oblak pare i hladnog vazduha.

Jovana opet podiže jeza. Maks je jednom rukom držao grudi i zadržavao kašalj. Pokušao da se digno od stola ali nije uspeo. Lice mu je postajalo sve tamnije.

— Morate ga poneti kući... Reče Marija koja je prišla sasvim blizu. — Nisam mu smela dati piće, — reče za sebe.

Starac odmahnu rukom.

Podiže Maksa i ponesoše ga. Nije se opirao. Jovan oseti dodir kostiju. Nosio ih je na svojim ramenima. Činilo mu se da će se to telo svakog časa raspasti.

Sitne iglice snega zabadale se u obraze. Na golim rukama Jovan je osetio hladnoću kao opekotine. Adama i njega vetar je zasipao oblacima snega koje je dizao kraj putejka. Maks je teško disao. Grudi su mu šištale neujednačeno. Snažnim glasom koji mu je uz kašalj rasturao grudi po putejku oglašavao je hod kroz noć.

A na drugoj strani brda svetlila su dva prozora njegove kuće. Jovan je Maksovu težinu osećao na svojim ramenima i gadio ga se. Maksov isprekidani dah dolazio mu je pravo u kee. Adam je pridržavao Maksove noge. U

DUŠAN KOPČALIĆ

krug na čelu

početku one se vukle po snegu s vremena na vreme pokušavajući da naprave korak. Međutim, da je Jovan samo malo popustio Maksimilijan bi se srušio u sneg. Razdrljenih grudi, maljavih i blelih prepuštao se ovaj čovek Adamu i Jovanu. Gologlav sa glavom na Jovanovim grudima, široko otvorenim očima, već pomalo staklastin, gledao je u duboko crno nebo koje kao da se sa svim svojim ludostima valjalo samo oko njih.

Približavali se kući. Ali zamoreni navlačenjem i natezanjem u jednom trenutku ga ispuštise, iskliznu im mrtivo iz ruku i zgrči se na snegu. Snažno se tržao u kašlju. U njegovim se grudima nešto strašno događalo i izlazilo u noć kao krkljanje.

— Umreće nam ovde! — reče starac ljutito i ponovo prihvati Maksa za rame.

Jovanu je sve sada bivalo svejedno. Osećao je dužnost da nosi Maksa, i ništa ga se više nije ticalo. Najmanje, hoće li Maks ostati živ ili ne.

I najzad dođoše do kućice. Brzo se pred njima otvorise vrata. Zena koja se pojavl na njima nosila je u ruci petrolejku.

— Maks! — vrisnu.

Starcu kao da je sve ovo postalo odvratno. Okrenu se i pljunu u sneg.

— Nije mogao sam da se vratim! — reče Jovan zbu-njeno.

Iza žene se odjednom pojavise dva uzemirena lica. Preko Jeleninim ramena šumar je posmatrao podrugljinu očima. Prihvatiše Maksa.

Imao je snage da ih sve psuje. Pokušao je da udari svoju zenu ali mu ruka skliznu i pade na koleno koje je bilo pod samim grudima dok su ga unosili. I Jovan ude unutra. Pogled mu pade na šumara. Naprežući se, ovaj je naduvao svoj podvaljak, a lice crveno od zbuđenja koje nije želeo imati je stine oči.

— Stajali su obloze — Beče i ode u drugu sobu.

I Jelenini obrazi su bili crveni. Onda odjednom njeno lice poče da blede. Stajala je sa posudom kraj Maksove postelje. Zena je plakala. Jelena stadoe postrani spuštene glave. Šumar se ponovo vratio i brisao s crvog crvenog čela znoj.

Jovan se polako povlaćio vratima. Otvori ih. Starac ga je očekivao pred kućom. I kada je već htio da ih zatvori za sobom oseti na svojoj ruci, koja je još bila n z kvarki, toplinu. Naglo okreće glavu. Jelena mu je svojim licem bila sasvim blizu. Njegova je ruka zbenada do dirnu i on je čvrsto prstima uhvati za zglobove. Držao je nekoliko trenutaka čvrsto. Onda isto tako brzo ispusti i pode za starem. U svojoj šaci kao da je još uvek nosio toplinu Jelenine ruke. Njen dah još uvek je osećao na svom obrazu. Činilo mu se da ga je dotakla usnana.

Te večeri vetar je unleo na prozoru. A pre no što će zaspali Jovanu se nekoliko puta čini da Jelena svojim tankim prstima kuca u okno. Otvarao je tada oči a belina noćnog snega sve je više zalazila u njima, kao da će taj sneg, zatrpati zauvek ovu kućicu.

Puna četiri dana Maks je umirao. I najzad umre. Jovan oseti strah. Jelena će sada zauvek otići. Bila je to njegova prva misao kada mu stiže vest o Maksimilijanovoj smrti.

U toplim noćima u kojima se topio sneg, u vazduhu, osećao se dolazak proleća. Jugo je prodirao između dva brda, silazio u ravnici. Sa streja je kapalo u krupnim kapina. Zemlja je mirisala na čisto dete koje se iz svog grla oglašilo prvim pitcima. Proplanci zatamneše jer se sa njih izgubio sneg. A Adam je svojim crnim rukama, još uvek snažnim, pripremao alat.

Jelena zaista ode.

I mada je Jovan na svojoj ruci i u svom dahu osećao da je ona tu negde, sasvim blizu, okolo, u stabilna niz čije se kore silivala voda u potok koji je nosio stina pesak, u vetru koji je svirao po pećinama tamo gore, ona se ne pojavl. Nije se oglašila svojim stvarnim glasom. Kao da nije osećala potrebu da spusti svoje oči na prednje njegovo izglednelog lica, njegovih očiju punih bradavica njenog čela, Tamna koža na vratu koja je one večeri kada je umirao Maks imala čudno svetlo boju, kao da je nosila miris nekakve tropske biljke, opor i dug.

Dolazilo je vreme rada. Privikivao je svoje telo na rano ustajanje. Jednog se dana iza brda javi Nikola. Nekako istog dana, pojavl se iz ravnice i Jovanov otac.

— Sa polja je sneg sasvim nestao, a zemlja je već prosušila, pa dođoh. — Gledao je Jovana sa osmehom.

Na čelu zaigraše bore. Kao da je pod njima bila ispletena nekakva patnja koja se događala dole u ravnici. Jovanu je odjednom taj čovek bio stran. Osećao je sažaljenje prema njegovim borama. One su i bile trenutak

mosta koji ga je samo kratko povezivao sa prošlošću i detinjstvom.

— Mačka? — slegnu ramenima — Kao i uvek. Bila je nešto malo bolesna. Uostalom, ona je često bolesna...

Čutanje je postalo neizdržljivo. Morao je nešto da pita. I pitao je za majku. A ovaj čovek sada kratko, bojno kratko odgovara na njegova pitanja. I posle opet oblože čute. Gledaju u stranu.

Starac Adam se izgubio. Nije želeo da bude tu.

Dogodi se nešto što Jovan nije očekivao. Njegov otac prema kome je osećao sažaljenje i laku odvratnost što je tako sitan i mali, sasvim opusti glavu i zagleda se u zemlju. Izgledao je kao krivac koji želi istog trenutka da potone u brdo.

Jovan zadržita. Ko zna zašto, iz neke dubine njega pobuni se urlik, kao da je odavno već bio pripremljen u njemu.

— Što si došao?

Otac podiže glavu. Pitanje ga je prerazilo i u njegovim očima pojavl se najpre zbuđenost, onda kosim pogledom i trenutnom mržnjom u uglovima očiju zaiskri uredenost.

I kada je otac otišao sa polomljenim „Zbogom“ u grlu Jovan prvi put oseti da je ranjen. Na čelu mu se pojavl bora koja načini krst. Kasnije, mnogo kasnije, ta se bora urezala do lobanje. Ovo samoranjanje bilo je njen početak. Kao da su njegovo telo i njegov zbuđenji um bili pripremljeni za ovaj trenutak u kome misli imaju prava, čudan, jer je svaka radost ispunjena tugom i sitnjama, a svaka crna misao, ona koje se duboko u sebi grozi ima krak, željan krak da se izvrgne u smeh.

Očajan očevo izraz koji je dolazio iz dubine vremena i drhtanja njegovog tela nabijenog tim vremenom nosio je Jovan veoma dugo u svom životu, ali je i taj izraz ostao samo kao jedan deo njega, sok koji se crpi za samosaznanje. I ne može ga nikom dati, otrovan sok patnje, skriveni i samolizavane spjem osećanja, gorak, opor sok, pun strave kada se suoči njegovo postojanje sa bezizlazom iz kruga svoje krvi, svog ljutog tela.

I činilo se da nema nikakvih događaja više. Kao da se ništa ne menja ovde pod brdom, ali Jovanovo lice dobi senku. Maksova smrt, Nikolina nepostojanost, i ljubav prema Jelenu, mržnja uokvirena šumarevim licem, povukli su svoje ogromne crte, ljepkeli se u njemu kao mutno saznanje ili nešto što će se jednog dana u punoj svetlosti savršenog otkriti kao razlog raju.

Ali došlo je pravo proleće iz kojeg su Jelenine oči svelele u svakom žubnu. Protajalo se nadalo da će ih kraj tek olistalih grana, zadihan, penjući se uzbrdo iznenada sresti. Plašio se otkrića: da smrt može doneti zgrušano zadovoljstvo od gađenja i ljubavi. Tada mu se Maksimilijanovo lice vracalo iz one večeri u snegu a Jeleninu toplu ruku osećao je na zglobu kao prijatnu opekotinu trenutka. Trzao se i pokušavao da odvoji ta dva toliko stešnena događaja. I tada bi otkrivao da je svako bežanje od Maksimilijanovog lica nemoguće jer je pokret njegovih usana trajao i na Jeleninom.

Tajna i kletva upućena Adamu one večeri još ga više uzemiravala. Ili je to bio samo neko lažno opravdanje predsmrtnog Maksa. Možda je htio taj Maks da opravda svoj porok izmišljajući tajnu, da opravda svoju bolest jer je znao da mu se smrt sasvim približila. Možda je i samu svoju smrt htio da opravdava.

Od te pomisli i oseti strah.

I proleće se zaista začelo u svemu što okružuje Jovanu i Adamovu kuću. U sitnim bubama koje tek izmleše na zagrejanu zemlju. U mravinu već opterećenim prikupljenom hranom. Proleće se otkrivalo i u nebu koje dobi svoj miris. Želeo je da se pokrene i utroši snagu koja mu je ostajala uvek kao rezerva tog proleća da bi se ulila u takvu noćima ponoćna ga je tuja. Gledao je kako se povećao pomeraju na nebu. Dok je odmarao teo u svojoj postelji kraj prozora zagledao bi se u neku od zvezda i činilo mu se da je polako nestaje iz ovog sveta. Zvezda se polako bližila video bi je u ogromnoj veličini i iznenada osetio beznadnost dubokog neba, a rasuta svetlost u tačkicama počinjala je da kruži u njegovoj svesti dok se ne bi pretvorila u ogroman vjhor. I u tom trenutku kao da su se otkidale sekunde i kapale činio je duboko. Prad tih sekundi u beskonačnost ličio je na večno stajanje. A predmeti koji su ga okruživali i koji su bez posredstava svesti, samo čulom vida, zamorenim i bespomoćno tuhim, dolazili u njegovo telo i izazivali laku drhtavicu, imali su senke iz kojih kao da su isticali pravadni neartikulisani glasovi uzemirene noći. Senke tih predmeta povećavale se do ogromnih razmera i ceo se utapao u njih, a imao je u tom polusnu osećaj da se i čeli svet, zajedno sa Jelenom, sa Adamom i mrtvim Maksimilijanom, sa Ivanom Eugarinom i Jeleninom majkom, bubuljičavim šumarom i mnogim novim licima, nalazi u jednom od tih njegovih predmeta koji mu je te noći obuzamao svest i bacao ga svojom noćnom senkom u san. A kada bi sasvim bešvestan još uvek osećao svoju bezgraničnost, pojavio bi se u daljini i postajao sve veći krst na čelu njegovog oca, tad bi odnekud zazvučala neprekidna red majke, vratila se odnekud, zaveznila i postajala večna. Miris kreća dolazio je od svedu, udisao ga je snažno i taj mu je miris bio prijatan. Sada je zaista našao pravi san: u rukama je nosio cigle, osećao je kako mu se mišće istežu u duge čak beskrajne ruke. I njima je grlio sve. A nad njegovim čelom, tamo gde se malčas ko zna zašto pojavio sasvim kratak bol, visilo je klatno. Bio je to isti onaj vislak koji su on i starac upotrebljavali dok su radili. Ljuljao se nad njegovim čelom i svojim vrhom označavao krug. A bol je zamirao i činilo se da je visak sasvim neprimitivo od tog bola zadržita. I u ljuljanju kao da je odjednom na libeli tražio črticu, i našao bi se iznenada u visinama sa kojih je posmatrao kretanje glava ljudi ispod kojih se pružale noge u koračanju. Svi se ti ljudi ljuljali kao mehuri u libeli i opisivali svojim telima krugove od dana do noći, i u onoj mračnoj strani kao od noći do dana, gde sve postaje moguće.

Ali jutru bi se budio svež i brzo zaboravljao sve što se događalo u njegovom snu. Ustajao je i punim uzdahom udisao vazduh koji je mirisao na lipu, spuštao se od izvora i umivao se na njemu, po vodu i osećao prijatnu hladnoću u želucu dok je to činilo. Sunce je iza brda uvek kasnije dolazilo. A kada bi se pojavilo osećao je neodoljivu želju da svoje snažno telo zavije nad nečim da mu pruži zemlju sa kojom se mora boriti do mrtaka, kako bi svu snagu izgagnao iz sebe jer je verovao da se ona kviri, pretvara u otrov ako ostaje netrušena.

I grad je pod njegovim i Adamovim rukama rastao. Polako. Kuće su nicalo. Mnogo radnika zidalo je Jovanu još uvek nepoznat grad.

Samo bi se u starčevim očima ponekad videla senka zadovoljstva dok je pod sobom posmatrao kako nove kuće rastu, kako se na njima sve više taloži patina, kako ih prekriva sitna prašina prepuna semenja života koji se kao mahovina hvata na večnost.